

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Mokslo žurnalas

Slavistica Vilnensis

2023

68(2) tomas

Leidžiama nuo 1958 metų

The journal is published twice a year

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief

Jelena Konickaja Vilnius University, Lithuania

Coordinator

Viktorija Ušinskienė Vilnius University, Lithuania

Members

Jan Ivar Bjørnflaten University of Oslo, Norway
Marina Čistiakova Institute of the Lithuanian Language, Lithuania
Aleksandr Duličenko University of Tartu, Estonia
Jevgenij Džidžora Odessa Nacional I. Mechnikov University, Ukraine
Halina Karaś University of Warsaw, Poland
Czesław Łapicz Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland
Eleonora Lassan Vilnius University, Lithuania
Ala Lichačiova Vilnius University, Lithuania
Olga M. Mladenova University of Calgary, Canada
Irina Moore University of Wolverhampton, United Kingdom
Nadiežda Morozova Institute of the Lithuanian Language, Lithuania
Tijmen Pronk Leiden University, Netherlands
Janusz Rieger University of Warsaw, Poland
Klaus Steinke University of Erlangen–Nuremberg, Germany
Marzena Stepień University of Warsaw, Poland
Sergejus Temčinas Institute of the Lithuanian Language, Lithuania
Cynthia Vakarelyjska University of Oregon, USA

Compilers and editors of the issue: Jelena Konickaja, Viktorija Ušinskienė

Included in:

BASE, CEEOL, CORE, Dimensions, DOAJ Seal, DRJI (Directory of Research Journals Indexing), EBSCO (Humanities International Index), EZB, Google Scholar (h5-index 4, g5-index 5), HEAL link (Hellenic Academic Libraries Link), JournalTOCs, Linguistic Bibliography Online, Litanistika, MIAR (Information Matrix for the Analysis of Journals), MLA Directory of Periodicals, MLA International Bibliography, QOAM, ROAD, ScienceGate, ScienceOpen, Scilit, Scopus, WordCat, ZDB (Zeitschriften Datenbank).

Address:

Faculty of Philology
Vilnius University
5 Universiteto Str., LT-01131 Vilnius, Lithuania

E-mail: slavisticavilnensis@gmail.com; jelena.konickaja@flf.vu.lt; viktorija.usinskiene@flf.vu.lt

Phones: (+370 5) 268 72 36, (+370 5) 268 7224

Fax (+370 5) 268 72 08

<http://www.zurnalai.vu.lt/slavistica-vilnensis>

Semantyka „szarości“ w języku młodzieży polskiego pochodzenia w Wilnie

Viktorija Ušinskienė

Universytet Wileński, Lithuania
E-mail: viktorija.usinskiene@ff.vu.lt
ORCID iD: 0000-0001-9070-8659

Abstrakt. Artykuł ma na celu odsłonięcie obrazu *szarości* w socjolekcie młodzieży wileńskiej na tle sytuacji ogólnopolskiej. Podstawowym zadaniem jest ujawnienie, jakie znaczenia towarzyszą barwie szarej w kontekstach podanych przez respondentów i w jakim stopniu konotują one świat rzeczywistości pozajęzykowej. Przeprowadzona analiza pozwala stwierdzić, że odpowiedzi respondentów w znacznym stopniu się zgadzają, częściowo jednak wykraczają poza definicje obecne w literaturze przedmiotu. W ankietach nie wystąpiło charakterystyczne dla słowników ogólnopolskich prototypowe skojarzenie z *popiołem*. Natomiast w obydwu odmianach języka barwa *szara* jest kojarzona ze zjawiskami przyrody (*wieczór; chmury; deszczowa pogoda*) oraz ze zwierzętami (*mysz, zając, wilk, słoń* i in.). Różnice zauważalne są również w zakresie większego zabarwienia emocjonalnego wyrazu *szary* w socjolekcie młodzieżowym. Znajduje to wyraz na poziomie rozwoju nie tylko konotacji negatywnych (*smutek, depresja, niepowodzenie* i pod.), lecz też pozytywnych (*spokój, elegancja, wysoka klasa*), co podkreśla większą ambiwalentność semantyki *szarego* w badanym socjolekcie w porównaniu z językiem standardowym.

Słowa kluczowe: semantyka barw, szarość, język młodzieży, polszczyzna wileńska.

The Semantics of “Grey” in the Language of Polish Youth in Vilnius

Abstract. The article aims to reveal the concept of gray in the sociolect of Polish youth in Vilnius. The semantic analysis of the gray name *szary* is carried out against the background of the standard Polish language. The main task is to show what meanings accompany the name of this color in the respondents' questionnaires and how they connote the world of nonlinguistic reality. The conducted research shows that the respondents' answers partially do not coincide with the definitions and connotations presented in the subject literature. For example, the prototypical associations with ash typical of Polish dictionaries did not appear in the questionnaires. However, in both varieties of the Polish language, the color gray is associated with natural phenomena (evening, clouds, rainy weather) and animals (mouse, hare, wolf, elephant, etc.). Differences are noticeable when it comes to the emotional component of the semantics of grayness: both negative (sadness, depression, failure, etc.) and positive (calmness, elegance, high class) connotations of the word *szary* 'gray' are characteristic of the youth sociolect, which emphasizes the greater ambivalence of the semantics of this term, compared to the situation in standard Polish.

Keywords: color semantics, grayness, youth sociolect, Polish in Vilnius region.

Received: 11.11.2023. Accepted: 30.11.2023

Copyright © 2023 Viktorija Ušinskienė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

„Pilkumo“ semantika Vilniaus lenkų kilmės jaunimo kalboje

Santrauka. Straipsnyje siekiama atskleisti pilkos spalvos konceptą Vilniaus lenkų jaunimo sociolekte. Semantinė pilkumo pavadinimo *szary* analizė atliekama remiantis standartine lenkų kalba. Pagrindinė užduotis – parodyti, kokios šios spalvos pavadinimo reikšmės pateikiamos respondentų anketose ir kaip jos konotuoja nekalbinės tikrovės pasaulį. Atliktas tyrimas rodo, kad respondentų atsakymai iš dalies nesutampa su definicijomis ir konotacijomis, pateiktomis dalykinėje literatūroje. Pavyzdžiui, anketose neatsirado būdingos lenkų kalbos žodynams prototipinės asociacijos su pelenais. Tačiau abiejuose lenkų kalbos atmainose pilka spalva siejama su gamtos reiškiniais (pvz., su vakaru, debesimis, lietingu oru) ir gyvūnais (pele, kiškiu, vilku, drambliu ir kt.). Skirtumų pastebima kalbant apie emocinį pilkumo semantikos komponentą: jaunimo sociolektui būdingos tiek neigiamos (liūdesio, depresijos, nesėkmės ir kt.), tiek teigiamos (ramybė, elegancija, aukšta klasė) žodžio *szary* ‘pilkas’ konotacijos, o tai rodo didesnę analizuojamo termino semantikos ambivalentiškumą, palyginti su standartine lenkų kalba.

Reikšminiai žodžiai: spalvų semantika, pilkumas, jaunimo sociolektas, Vilniaus lenkų kalba.

1. Wprowadzenie

We współczesnej lingwistyce nie brak jest prac z zakresu kolorystyki [zob. Zaręba 1954; Tokarski 2004; Grzegorzczkowska, Waszakowa 2000 i 2003 i in.]. Zwykle jednak przedmiotem zainteresowania stają się barwy takie jak: *biała, czarna, czerwona, żółta, zielona* czy *niebieska* i ich odcienie. Barwa *szara* rzadko stanowi podstawę opisu, a omawiana jest ewentualnie przy okazji analizy *bieli* i *czerni* [por.: Tokarski 2004; Wierzbicka 2006; Badyda 2008; Rejakowa 2008]. Chyba jedyny wyjątek stanowi artykuł Ewy Komorowskiej poświęcony konfrontacji polskich i rosyjskich nazw *szarości* [Komorowska 2010].

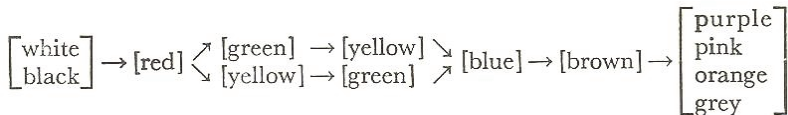
Niniejszy artykuł oparty jest na materiale wyłącznie polskim, jednak zawiera też elementy analizy kontrastywnej, ponieważ oprócz odslonięcia obrazu *szarości* w socjolekcie (a jednocześnie regiolekcie) młodzieży wileńskiej, ma na celu porównanie zebranych danych z materiałem ogólnopolskim. Podstawowym zadaniem przeprowadzonej analizy semantycznej jest pokazanie, jakie znaczenia towarzyszą barwie szarej w kontekstach podanych przez respondentów i w jakim stopniu konotują one świat rzeczywistości pozajęzykowej.

Materiał badawczy został zebrany w Wilnie w 2021 roku wśród uczniów i studentów polskiego pochodzenia. Badanie oparte na anonimowym ankietowaniu internetowym¹ miało charakter pilotażowy: wzięło w nim udział 35 osób w wieku od 16 do 25 lat. Kwestionariusz zawierał prośbę o podanie definicji i synonimów wyrazu *szary*, jak też pytania dotyczące wszelkich skojarzeń z barwą szarą z zakresu artefaktów, obiektów przyrodniczych oraz życia człowieka.

¹ W prowadzeniu ankietowania wzięły udział studentki polonistyki Uniwersytetu Wileńskiego: Karolina Levdanskaja, Evelina Grochovska, Katarzyna Jachimowicz i Elżbieta Julita Titanec.

2. Szary w literaturze przedmiotu

Według lingwistycznej klasyfikacji nazewnictwa kolorystycznego zaproponowanej przez Brenta Berlina i Paula Kaya [Berlin, Kay 1969] przymiotnik *szary* należy do 11 nazw podstawowych (prymarnych). Jednak w hierarchicznym zapisie liniowym zajmują pozycję dosyć odległą, ustępując miejsca nazwom: *biały*, *czarny*, *czzerwony*, *zielony*, *żółty*, *niebieski*, *brązowy*, *fioletowy*, *pomarańczowy* i *różowy*, co ilustruje następujący schemat:

Rys. 1. Implikacja podstawowych nazw barw według B. Berlina i P. Kaya w zapisie liniowym [Berlin, Kay 1969, 7]

Oznacza to, że zdaniem amerykańskich uczonych nazwy koloru *szarego* musiały się pojawić w językach naturalnych później niż nazwy tych barw, które znalazły się po lewej stronie schematu. Jednak materiał polski i w ogóle słowiański takiej hipotezy raczej nie potwierdza, ponieważ, jak wskazują dane etymologiczne, przymiotnik *szary* należy do niewielu nazw kolorystycznych o pochodzeniu prasłowiańskim (a być może nawet praindoeuropejskim) i zaczął funkcjonować w polszczyźnie o wiele wcześniej niż nazwy takich kolorów, jak *niebieski*, *brązowy*, *pomarańczowy*, *fioletowy* i *różowy*. Słowniki etymologiczne wywodzą przymiotnik *szary* z psł. *xěrbь < **xojro-*, rekonstruując dla niego jako pierwotne znaczenie ‘ciemny; mający kolor popiołu, ciemnej siwizny’ (por. d.-łuż. *šery*, czes. *šerý*; we wschł. i pđsł. postaci z *s-*, np. ros. *сѣрый*) [WSJPe].

Współczesne definicje słownikowe przymiotnika *szary* uwzględniają przede wszystkim mieszany skład odpowiedniej barwy (melanż *czerni* i *bieli*²) oraz najbardziej wzorcowe obiekty, będące jej nosicielem — popiół lub chmury: ‘o kolorze: będący mieszaniną białego z czarnym’ [USJP III, 1494]; ‘mający kolor popiołu; o kolorze: będący mieszaniną białego z czarnym’ [SJP-Dor VIII, 1029–1031], ‘Coś, co jest szare, ma kolor deszczowych chmur lub popiołu. Kolor szary może mieć odcień od prawie białego do prawie czarnego’ [ISJP II, 738–739]. J. Bralczyk wprowadza kwantytatywne (ilościowe, wskazujące na stopień intensywności barwy) dookreślenie koloru szarego jako: ‘kolor nie mający odpowiedniej ilości światła, niedoświetlony’ [S1000, 120]. Nadto niektóre słowniki definiują *szary* poprzez synonimy *ciemnosiw*,

² Eksplicacja A. Wierzbickiej także odnosi się do barw składowych, bez wskazywania obiektu: „X jest *grey* [szary] ktoś może myśleć o rzeczach takich jak X: to jest podobne do czegoś czarnego równocześnie ktoś może myśleć: to jest podobne do czegoś białego” [Wierzbicka 1999, 442].

ciemnopopielaty, podkreślając prototypowe znaczenie popiołu i siwizny jako obiektów wzorcowych. Najbardziej szczegółową definicję *szarego* podaje *Wielki słownik języka polskiego PAN* [WSJPe], który oprócz znaczenia podstawowego uwzględnia rozpowszechnione skojarzenia konotacyjne: 1. ‘kolor’, 2. ‘pochmurny’, 3. ‘ziemisty’, 4. ‘niekolorowy’, 5. ‘przeciętny’, 6. ‘nieciekawy’.

Rozważając o *szarości* jako o melanżu barw *czarnej* i *białej*, Tokarski zauważa, że polskie teksty poetyckie uwydatniają w *szarości* semantyczną dominację *czerni*, a nie *bieli*: „*szary* — to rozjaśniona czy mniej *czarna czerni*” [Tokarski 2004, 62]. Właśnie dlatego, według Tokarskiego, dominujące konotacje barwy *czarnej* — ‘zło’ i ‘śmierć’ — są bardzo bliskie podstawowym konotacjom *szarości* kojarzonej między innymi ze smutkiem życia, przygnębieniem, a nawet depresją (por. *szare życie*, *szary czas*, *szare dni / miesiące / lata* itp.). Zatem w tradycyjnej kulturze polskiej *szarość* zwykle konotuje emocje negatywne (stan strachu, trwogi, przerażenia itp.), jak też symptomy choroby lub zmęczenia (por. *blada twarz z odcieniem szarości*; *zszarzała twarz*; *ludzie o szarych twarzach*). Smutne konotacje *szarości* znajdują również odzwierciedlenie w symbolice religii chrześcijańskiej, w której jest ona barwą Wielkiego Postu, żałoby³, pokory [SS, 412].

Szarość jako ‘czern’ rozbielona’ najpełniej ze wszystkich kolorów oddaje zacieranie się barwy czy jej niedoświetlenie, niosąc w swej istocie brak wyrazistości i tym samym konotując wizualną, intelektualną, emocjonalną nijakość rzeczy, człowieka czy zjawiska [Tokarski 2004, 58; Komorowska 2010, 123]. Na tym tle pojawiają się frazeologizmy o nacechowaniu raczej pesymistycznym: *szary człowiek* ‘człowiek przeciętny, nieciekawy, nijaki’, *szara myszka* ‘kobieta przeciętna, skromna, wstydliva, niczym się niewyróżniająca’, *szara dola* ‘monotonne, nudne życie szarego człowieka’.

Odbiór *szarości* jako melanżu *czerni* i *bieli* powoduje, że wpływ na jej rozwój semantyczny wywierają obydwie barwy składowe, między innymi w kontekście cyklicznej zmiany dnia i nocy [Tokarski 2004, 57–59]. *Szarość* pojawia się w czasie świtu i zachodu, a niekiedy w ciągu dnia, gdy miesza się jasność z ciemnością. Stąd nienasycona jasnością pora dnia określana jest za pomocą wyrażen: *szary świt*; *szary dzień*; *szarość dnia*; *jest szaro i podobne*. Konotacja *niedoświetlenia* przejawia się też w wyrazach *pochodnych* — w *czasowniku szarzeć* w znaczeniu ‘o niebie: rozjaśniać się o świcie lub ciemnieć wieczorem’ oraz w rzeczownikach *szaruga* ‘długotrwała deszczowa pogoda’ i *szarówka* ‘pora dnia o zmierzchu lub o świcie, kiedy jest szaro’. Trzeba zauważyć, że z punktu widzenia wartościowania *szarość wieczoru* i

³ Dzisiaj *szarość* odbierana jest jako barwa lekkiej żałoby w przeciwieństwie do ciężkiej, wyrażanej przez *czern*.

szarość świtu wywołują niejednakowe konotacje. Wyrażenie *szarość wieczoru może mieć* negatywne skojarzenia (jak np. narastanie niepokoju, przeczcucie zagrożenia), podczas gdy *szarość świtu, symbolizująca przejście* z ciemności nocy do światła dnia, konotuje nadzieję na lepsze [Komorowska 2010, 128]. Według wybitnego malarza Wassilego Kandinsky'ego „wystarczy rozjaśnić szarość, aby zagrał ukryty w niej kolor nadziei” [cytując za: Tokarski 2004, 57].

Wyłącznie pozytywne konotacje przymiotnik *szary* rozwija w sferze wzornictwa, architektury, mody. Jak zaznacza B. Rejakowa [2008, 145], *szarość* we współczesnej modzie uzyskała zupełnie inny status, wartościowana jest bowiem pozytywnie jako „klasa i dyskretna elegancja oraz profesjonalizm”: *Trzeba przyznać, że szary kolor w wielkim krawiectwie istnieje od zawsze, fascynuje bogactwem odcieni, oznacza elegancję i klasykę*. Obecnie szara barwa jest też bardzo popularna w aranżacji wnętrz: uważana za świetną bazę do dodania innych kolorów kojarzy się z nowoczesnością i eleganckim minimalizmem. Psycholodzy zaznaczają, że jasne odcienie *szarości* odprężają, wyciszają i uspokajają, co zbliża tę barwę do *bieli*.

Można więc zauważyć, że semantyczne nacechowanie *szarego* nie jest tak jednoznacznie negatywne, jak mogłoby się wydawać, wychodząc wyłącznie z definicji słownikowych. Tezę tę potwierdzają wyniki przeprowadzanego badania ankietowego.

3. Szarość w ujęciu młodzieży wileńskiej

3.1. Skojarzenia wzorcowe

Zapytani o podstawowe skojarzenia z *szarością* badani nazwali przede wszystkim zjawiska przyrody, zwierzęta oraz niektóre przedmioty z otoczenia człowieka. Ciekawe, że żaden respondent nie wymienił *popiołu* uważanego w literaturze za jeden z podstawowych prototypów *szarości*⁴ (choć na liście synonimów więcej niż połowa zaznaczyła przymiotnik *popielaty*). Niby tradycyjna *mysz* wbrew oczekiwaniom znalazła się jako wzorec *szarego* dopiero na drugim miejscu — 25 wskazań⁵. Natomiast najczęstszym skojarzeniem, wymienianym przez respondentów, został *deszcz*, wskazany aż 30 razy. 17 wskazań miała (*deszczowa / pochmurna*) *pogoda*, po 14 — *pochmurne niebo / chmury* oraz *wieczór*. Niektórym respondentom *szarość* kojarzy się przede wszystkim z *jesienią* (4) lub *przedwiośnią* (2). Wśród pojedynczych odpowiedzi wystąpiły takie wzorce jak *mgła, wiatr i burza*, co znów konotuje myślenie o *deszczowej / pochmurnej pogodzie*, uwypuklając zasygnalizowaną

⁴ E. Tarary w badaniu poświęconym semantyce nazw kolorów w języku studentów z Bydgoszczy również zaznacza brak występowania *popiołu* jako skojarzenia prototypowego w ankietach studenckich [Tarary 2013, 409].

⁵ W badaniach E. Tarary ankietowani za wzorcowy obiekt barwy *szarej* uznali przede wszystkim *mysz* [Ibidem].

w literaturze konotację ‘niedoświetlenia’ barwy *szarej* czyli aspekt kwantytatywny (intensywność).

Uwzględniające konkretny odcień skojarzenia kwalitatywne przejawiały się przede wszystkim w porównaniach z odcieniem *asfaltu* (14) bądź z ubarwieniem zwierząt: oprócz wspomnianej już *myszy* (25), wymienione zostały: *zając* (10), *wilk* (8), *pies* (6), *kot* (5) i *słoń* (4). Oprócz tego, w aspekcie kwalitatywnym wystąpiły skojarzenia z *siwizną* (7), sporadycznie — z *piaskiem*, *skalami* lub z czymś brudnym lub zszarzałym (*źle wyprana pościel*, *zszarzała biała koszula*).

Tabela 1. Podstawowe skojarzenia koloru szarego

Skojarzenie	Liczba wskazań
deszcz	30
mysz	25
(pochmurna) pogoda	17
pochmurne niebo / chmury	14
wieczór	14
asfalt	14
zając	10
wilk	8
siwizna	7
pies	6
kot	5
słoń	4

3.2. Negatywne konotacje szarości

Dalszy rozwój semantyczny przymiotnika *szary* opiera się, jak się wydaje, na dwóch ważnych elementach znaczeniowych. Mam tu na myśli niejednokrotnie wspomniane w ankietach, jak też w literaturze przedmiotu, ‘bezbarwność’ tego koloru oraz jego ‘niedoświetlenie’. Stają się one podstawą rozwoju takich znaczeń metaforycznych, jak ‘nieciekawym, przeciętnym, nudnym’ oraz ‘smutnym, melancholicznym’, co przejawiało się w zaproponowanych przez respondentów synonimach wyrazu *szary* (*bezbarwny, nijaki, typowy, zwykły, nieoryginalny, monotony, jednostajny, przeciętny, stereotypowy, niewymyślny, zwyczajny, banalny, prozaiczny, płytki, prosty, powszedni, standardowy, pospolity, konwencjonalny, nieciekawym, prymitywny, smutny, depresyjny*), jak też w trakcie definiowania popularnych frazeologizmów.

Na przykład wyrażenie *szara godzina* zostało scharakteryzowane przede wszystkim w kontekście przyrodniczym, por.:

- *Czas pod wieczór; kiedy jest jeszcze niby jasno, ale już ciemniej i zwykle zastanawiamy się, czy już mamy włączyć światło.*
- *Kiedy zaczyna zachodzić słońce.*

- *Godzina, gdy nie jest jeszcze ciemno, ale nie jest też jasno.*

Rzadziej wystąpiły też wyjaśnienia emocjonalnie nacechowane, np.: *zła chwila w życiu, długa godzina w pracy, nieodpowiedzialna, nieokreślona, po prostu mogło jej nie być, nieszczęśliwa, niefortunna*. Część respondentów wyjaśniła ten frazeologizm w sposób opisowy:

- *Kiedy człowiek wie, że coś musi się stać i to tworzy dyskomfort.*
- *Każdemu zdarzają się szare godziny (niepowodzenia).*

Jedna osoba wytłumaczyła go dosyć oryginalnie: *Może godzina, gdy najwięcej korków?*

Jeszcze bardziej do skojarzeń metaforycznych nawiązuje semantycznie bliski do poprzedniego frazeologizm *szary dzień*, często definiowany jako *dzień zwykły, nudny, ponury, smutny*.

Podobne elementy zawiera też spektrum semantyczne wyrażenia *szary człowiek*, tradycyjnie charakteryzowanego jako *człowiek zwykły, przeciętny* (10 wskazań), *niewyróżniający się* (7), *cichy* (7), *nieciekawny* (5), co zgadza się z definicją słownikową ‘niczym się nie wybijający, przeciętny: mało znaczący’ [ISJP, 738]. Dalszy rozwój semantyki przejawiał się w jeszcze bardziej częstotliwym określeniu *smutny człowiek* (14) i jego synonimach — *mroczny* (4), *zamknięty* (3), *ponury* (3), *bez humoru* (2), a nawet *będący w stanie melancholii / depresji* (5) lub też z *ciemnym sumieniem, z ciemną duszą* (2). Sporadycznie wystąpiło niespodziewane skojarzenie wiekowe — *stary człowiek* (2).

Tabela 2. Definicje kolokacji *szary człowiek*

Skojarzenie	Liczba wskazań
smutny	14
zwykły, przeciętny	10
niewyróżniający się	7
cichy	7
nieciekawny	5
w stanie depresji	5
mroczny	4
zamknięty	3
ponury	3
bez humoru	2
z ciemnym sumieniem	2
stary	2

W podobny sposób młodzi wilnianie zdefiniowali też kolokację *istota szara*, rozumiejąc ją jako synonim wyrażenia *szary człowiek*, mimo że w języku ogólnopolskim *istota szara* występuje wyłącznie jako termin anatomiczny

o znaczeniu ‘substancja tworząca korę mózgową i korę mózdzku oraz wewnętrzną część rdzenia, mająca barwę szaroróżową’ [WSJPe]. W ankietach zaś wystąpiły wyłącznie definicje dotyczące charakterystyki człowieka — *nieszczęśliwa istota, niewidzialna, nieciekawa, nieznaną, mętna, niezrozumiała, niczym niezainteresowana, niedobra, zestresowana* — lub nawet istot pozaziemskich — *duch, ufonauta z innej galaktyki*.

Szary człowiek prowadzi według respondentów *szare życie*, które w odróżnieniu od *szarego dnia* i *szarej godziny* odbierane jest wyłącznie emocjonalnie, a mianowicie — jako *życie nudne* (13 wskazań), *smutne* (13), *zwykłe / przeciętne* (6), *monotonne* (5), *rutyna* (4), *bez wydarzeń* (1), *bez barw* (1), a więc *nieszczęśliwe* (1).

Tabela 3. Definicje kolokacji szare życie

Skojarzenie	Liczba wskazań
nudne	13
smutne	13
zwykłe, przeciętne	6
monotonne	5
rutyna	4
bez wydarzeń / bez barw	2
nieszczęśliwe	1

3.2. Pozytywne konotacje szarości

Wyżej zaznaczona ambiwalentność semantyki *szarego*, która przejawia się w konotacjach zarówno negatywnych, jak i pozytywnych, jeszcze bardziej ujawniła się w pozyskanym w trakcie ankietowania materiale badawczym. Kolor *szary* kojarzy się młodzieży wileńskiej nie tylko z *ciemnością*, *mrokiem* i *smutkiem*, ale też ze *spokojem*, *neutralnością* i *elegancją*. Cytaty z ankiet:

- *To jest spokojny, neutralny kolor, uniwersalny, pasujący do wszystkiego.*
- *Jest to mój ulubiony kolor, który budzi pozytywne emocje, dobrze gra z całym otoczeniem i życiem. Daje możliwość marzyć i tworzyć.*
- *Ostatnio jest to popularny kolor we wnętrzach, więc chciałabym i w sumie mam (kolor ścian, meble).*
- *Najpiękniejszy! Kolor, który ma w sobie odrobinę magii i zachwyca. Jest często niedoceniany, lecz gdy się go polubi, to wtedy jest to miłość wieczna.*

Zapytani o to, do jakich sytuacji nadają się szare ubrania, badani uznali, że są one uniwersalne, ponieważ pasują *do każdej okazji* (10): *do pracy* (18), *na co dzień* (8), *na spotkanie formalne* (5), *do kościoła* (5), *na pogrzeb* (4). Mogą również posłużyć jako *strój weselny* (2). Tylko dwóch respondentów zaznaczyło, że szare ubrania służą temu, żeby *zlać się z otoczeniem*:

- *W tych wypadkach, kiedy chce się być niezauważalnym, zlać się z otoczeniem. Albo kiedy po prostu ten kolor się podoba i nie jest ważna okazja albo jakaś konkretna sytuacja.*
- *Strój zakonny, ubranie więzienne, tam, gdzie nie można wyróżniać się.*

Tabela 4. Sytuacje, do których nadają się szare ubrania

Skojarzenie	Liczba wskazań
do pracy	18
do każdej okazji	10
na co dzień	8
na spotkanie formalne	5
do kościoła	5
na pogrzeb	4
na wesele	2
żeby zlać się z otoczeniem	2

Na pytanie „Czy chciał(a)byś mieć szare ściany, meble, inne elementy wewnątrz w swoim domu?” większość respondentów odpowiedziała „tak” (18 wskazań).

Młodzi wielbiciele *szarego* koloru zdają sobie sprawę z tego, że negatywne nacechowanie tej barwy wywodzi się z tradycji i stereotypów kulturowych:

- *Bardzo lubię ten kolor. Ale przejęło się w naszej kulturze, że kolor szary wiąże się z takimi emocjami, jak smutek, nuda, monotonia, melancholia, depresja... Czyli że raczej negatywne emocje wywołuje.*

Według niektórych respondentów emocjonalny odbiór *szarości* jest mocno uzależniony od konkretnego odcienia, przecież „szary może być jasny, prawie biały, lub ciemniejszy — *srebrny, stalowy, asfaltowy, grafitowy, antracytowy*. Może mieć odcienie ciepłe i zimne. Może też nadawać specyficzny odcień innym kolorom (np. *brudny róż*)”.

4. Podsumowanie

Przeprowadzona analiza pozwala stwierdzić, że odpowiedzi respondentów w znacznym stopniu zgadzają się, częściowo jednak wykraczają poza definicje obecne w literaturze przedmiotu. W ankietach nie wystąpiło charakterystyczne dla słowników ogólnopolskich prototypowe skojarzenie z *popiołem*. Natomiast w obydwu odmianach języka barwa *szara* jest kojarzona ze zjawiskami przyrody (*wieczór, chmury, deszczowa pogoda*) oraz ze zwierzętami (*mysz, zając, wilk, słoń* i in.). Różnice zauważalne są również w zakresie większego zabarwienia emocjonalnego wyrazu *szary* w socjolekcie młodzieżowym. Znajduje to wyraz na poziomie rozwoju nie tylko konotacji negatywnych

(*smutek, depresja, niepowodzenie* i pod.), lecz też pozytywnych (*spokój, elegancja, wysoka klasa*), co podkreśla większą ambiwaletność semantyki *szarego* w badanym socjolekcie w porównaniu z językiem standardowym. Z ankiety wynika, że ujemne nacechowanie *szarości* wywodzi się z tradycji i stereotypów kulturowych, jednak młodzież raczej już nie ma wyłącznie negatywnego nastawienia do tego koloru, odbierając go jako spokojny, neutralny, uniwersalny i modny.

Słowniki

ISJP — BAŃKO, M. (red.), 2000. *Inny słownik języka polskiego PWN*. T. I–II. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

SJPDe — DOROSZEWSKI, W. (red.), 1958–1969. *Słownik języka polskiego PWN*. T. I–XI. Wersja elektroniczna, <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/> (15.10.2023).

SS — KOPALIŃSKI, W. (red.), 2001. *Słownik symboli*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Rytm.

S1000 — BRALCZYK, J. (red.), 2005. *Słownik 100 tysięcy potrzebnych słów*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

USJP — DUBISZ, S. (red.), 2003. *Uniwersalny słownik języka polskiego*. T. 1–4. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

WSJPe — ŻMIGRODZKI, P. *Wielki słownik języka polskiego*. Wersja elektroniczna, <http://www.wsjp.pl/> (15.10.2023).

Literatura

BADYDA, E., 2008. *Świat barw — świat znaczeń w języku poezji Zbigniewa Herberta*. Gdańsk: Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego.

BERLIN, B., KAY, P., 1969. *Basic Color Terms. Their Universality and Evolution*. Berkeley: University of California Press.

GRZEGORCZYKOWA, R., WASZAKOWA, K. (red.), 2000. *Studia z semantyki porównawczej. Nazwy barw. Nazwy wymiarów. Predykaty mentalne*. Część I. Warszawa: Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego.

GRZEGORCZYKOWA, R., WASZAKOWA, K. (red.), 2003. *Studia z semantyki porównawczej. Nazwy barw. Nazwy wymiarów. Predykaty mentalne*. Część II. Warszawa: Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego.

KOMOROWSKA, E., 2010. Rządzić się jak szara gęś, czyli o znaczeniach wyrażen z komponentem szarości w języku polskim i rosyjskim, *Linguistica Bidgostiana*, 121–132.

REJAKOWA, B., 2008. *Kulturowe aspekty mody*. Lublin: Wyd. UMCS.

TARARY, E., 2013. Nazwy kolorów w języku studentów, *Białostockie Archiwum Językowe*, (13). 393–414.

TOKARSKI, R., 2004 (1995). *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*. Lublin: Wyd. UMCS.

WIERZBICKA, A., 1999. Znaczenie nazw kolorów i uniwersalia widzenia. In WIERZBICKA, A. *Język — umysł — kultura*. Warszawa: PWN, 405–449.

WIERZBICKA, A., 2006. *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne*. Lublin: Wyd. UMCS.

ZARĘBA, A., 1954. *Nazwy barw w dialektach i historii języka polskiego*. Wrocław: Ossolineum — PAN.

Viktorija Ušinskienė, doktor nauk humanistycznych, docent w Centrum Polonistycznym Uniwersytetu Wileńskiego.

Viktorija Ušinskienė, PhD (Humanities), Assoc. prof. of the Polish Studies Center of Vilnius University.

Viktorija Ušinskienė, humanitarinių mokslų daktarė, Vilniaus universiteto Polonistikos centro docentė.